

Топоркова М. М.,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та європейської інтеграції
Державного біотехнологічного університету
ORCID: 0000-0002-3545-1448**ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ЗМІСТ ПРАВА НА АНОНІМНІСТЬ В ІНТЕРНЕТІ
В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА****LEGAL NATURE AND CONTENT OF THE RIGHT TO ANONYMITY
ON THE INTERNET IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL LAW**

У статті досліджується феномен анонімності в кіберпросторі як складова міжнародного захисту прав людини у цифрову епоху. Акцент зроблено на аналізі права на анонімність як такого, що перебуває на стику кількох фундаментальних прав – права на приватне життя, свободи вираження поглядів та права на захист персональних даних. Особливу увагу приділено тому, що хоча це право поки що не має універсального нормативного закріплення у ключових міжнародних договорах, воно дедалі частіше визнається в актах «м'якого» міжнародного права, судовій практиці та документах міжнародних організацій.

Стаття висвітлює теоретичні підходи до розуміння сутності права на анонімність, включаючи вузьке тлумачення – як елемента приватності або свободи слова, та широкіше – як самостійного синтетичного суб'єктивного права. Розглядаються переваги реалізації анонімності для захисту особистості, зокрема забезпечення вільного самовираження, недопущення дискримінації, збереження приватності, а також ризики, пов'язані з її потенційним використанням у протиправних цілях.

У межах дослідження також проаналізовано міжнародну практику, яка демонструє поступове визнання за користувачем права на приховування імені в інтернеті, зокрема у випадках подання скарг до міжнародних судових інстанцій. Запропоновано авторське бачення структури права на анонімність, до якого включено не лише можливість користування статусом «інкогніто», а й обов'язок не зловживати ним. Зроблено висновок про необхідність комплексного та збалансованого підходу до правового закріплення права на анонімність у міжнародному праві з урахуванням як інтересів особи, так і потреб публічної безпеки.

Ключові слова: анонімність, право на анонімність, кіберпростір, цифрові права людини, міжнародне право, псевдонімність, захист особистості.

This article explores the phenomenon of anonymity in cyberspace as an integral part of the international protection of human rights in the digital age. It focuses on analyzing the right to anonymity as a multifaceted concept that intersects with several fundamental rights – the right to privacy, freedom of expression, and the right to protection of personal data. Particular attention is given to the fact that, although anonymity is not yet explicitly recognized in key international human rights treaties, it is increasingly acknowledged within the frameworks of soft law, judicial practice, and international organizational documents.

The study presents theoretical approaches to understanding the nature of the right to anonymity, distinguishing between a narrow interpretation – as an element of privacy or freedom of expression – and a broad interpretation that treats it as an independent, synthetic subjective right. The article highlights the advantages of ensuring anonymity for the protection of individuals, including the promotion of free expression, prevention of discrimination, and safeguarding of personal privacy, while also addressing the risks of its misuse for unlawful purposes.

The analysis includes a review of international legal practices that demonstrate the gradual recognition of the right to anonymity online, particularly in cases involving complaints to international judicial bodies. The author proposes a structural model of the right to anonymity, encompassing not only the individual's ability to operate incognito but also the duty not to abuse this status. The conclusion emphasizes the need for a balanced and comprehensive legal framework for regulating the right to anonymity in international law – one that considers both the protection of individual freedoms and the imperatives of public security.

Key words: anonymity, right to anonymity, cyberspace, digital human rights, international law, pseudonymity, protection of identity.

Вступ. Динамічний розвиток нових технологій сприяє спрощенню та інтенсифікації комунікацій між людьми, зокрема, в рамках кіберпростору, що неминуче тягне за собою розвиток механізмів контролю над користувачами з боку як держав-

них органів, так і приватних авторів. Загальний принцип організації подібних механізмів у науці порівнюють з концепцією «паноптикону». При цьому «цифровий паноптикон» визначається як спосіб надання влади всевидячого та всезнаю-

чого характеру з метою досягнення необмеженого контролю за соціальним простором [1].

У цих умовах значним напрямом розвитку міжнародного правового регулювання стає закріплення гарантій захисту особистості від довільного втручання у відповідні права та свободи людини. Однією з таких гарантій є принцип анонімності та право на анонімність, що активно формується у сучасному міжнародному праві.

Результати дослідження. Незважаючи на те, що право на анонімність у кіберпросторі досі отримало лише обмежене визнання в міжнародному праві і традиційно пов'язувалося із захистом права на недоторканність приватного життя та персональних даних, останнім часом продовжується розвиток відповідних міжнародних стандартів, хоч і переважно в рамках міжнародного «м'якого права» та в межах міжнародної правозастосовної практики.

Анонімність можна представити як відсутність будь-якої інформації про особистість людини у процесі комунікації [2]. Суміжним поняттям є «псевдонімність», тобто використання вигаданих імен чи створення «онлайн-персони» [3].

Аналіз міжнародної практики наголошує на наявності різних ступенів анонімності. Наприклад, Європейський суд з прав людини зазначив, що користувач Інтернету може залишатися анонімним для широкої публіки, однак його особистість може, по-перше, ідентифікуватися постачальником послуг, наприклад, через активацію облікового запису або автентифікації, по-друге, відстежуватися в обмеженій мірі – через інформацію, що зберігається у провайдерів доступу до Інтернету [4].

Анонімність користувача в кіберпросторі має певні позитивні аспекти, зокрема, сприяють вільному висловленню думки з того чи іншого питання без страху переслідувань; дозволяє зберегти приватність, що сприяє забезпеченню права на захист приватного життя та персональних даних; може використовуватися з метою реалізації творчого потенціалу особи; дозволяє сконцентрувати увагу на інформації, а не на особистості розповсюджуючої інформацію, що потенційно дозволяє уникнути дискримінації за якоюсь ознакою [5]. Разом з тим, очевидно, що анонімність користувача пов'язана також із певними ризиками та загрозами для інтересів інших осіб, суспільства та держави, зокрема, може використовуватися для здійснення протиправних дій.

У ключових міжнародних договорах про права людини право на анонімність як самостійне право не зафіксовано [6, 7, 8]. Однак, наприклад, Спеціальний доповідач з питань захисту свободи вираження поглядів Міжамериканської комісії з прав людини вказує на існування обов'язків держав і приватного сектору поважати анонімні висловлювання як прояв недоторканності приватного життя та свободи вираження думок [9]. Посібник з прав людини для

інтернет-користувачів, розроблений у рамках Ради Європи, також фіксує, що держави-члени повинні дотримуватися бажання інтернет-користувачів не розкривати своєї особи [10]. Крім того, в одній зі своїх ухвал Європейський суд з прав людини вжив термін «право на анонімність» [11].

У контексті зазначених формулювань видається доречним згадати принцип загальної поваги прав людини та основних свобод, в рамках якого у держави виникає «тріада» зобов'язань: зобов'язання поважати, зобов'язання забезпечувати та зобов'язання захищати права людини. Як видно з аналізу положень розглянутих документів, у рамках «м'якого» міжнародного права визнаються обов'язки держави поважати. Наприклад, обов'язок забезпечити декларація про анонімність існує у реалізації державних програм захисту свідків.

В рамках доктрини на сьогоднішній день не склалося єдиного підходу до розуміння сутності права на анонімність. Можна виділити три основні підходи до розуміння цього права. Представники першого підходу зазначають, що право на анонімність є частиною права на свободу слова або ж самостійним суб'єктивним правом, тісно пов'язаним з правом на свободу слова [12]. У рамках другого підходу дослідники наголошують на тому, що можливість анонімного використання мережі Інтернет є елементом права на приватне життя [13]. Прихильники третього підходу вказують на тісний зв'язок права на анонімне використання інтернет-простору зі свободою слова, з одного боку, та з правом на захист приватного життя – з іншого [14, 15].

Такий комплексний підхід знаходить свій відбиток у практиці міжнародних органів прокуратури та організацій. Так через призму свободи слова та права на приватне життя анонімність розглядає і Спеціальний доповідач з питань захисту свободи вираження поглядів Міжамериканської комісії з прав людини [9]. Такий самий підхід відображений і в практиці ЄСПЛ [16].

Разом з тим, необхідність збереження анонімності може мати місце не тільки в контексті забезпечення права на свободу слова та захисту приватного життя. Так, наприклад, анонімність також може розглядатися і в контексті захисту свідків. Як приклад можна навести практику Міжамериканського суду з прав людини [17], документи Управління ООН з наркотиків та злочинності [18], а також норми національного законодавства низки держав [19].

Особливого значення анонімність і псевдонімність набувають у рамках інституту захисту персональних даних. Як приклад можна навести положення прийнятого в рамках Європейського Союзу Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних [20].

Питання анонімності набувають значення також у діяльності самих міжнародних органів та організацій. Так, при поданні скарги, наприклад, до ЄСПЛ заявник має право клопотати про приховування особистої інформації [21]. Таким чином, анонімність як соціально-правовий феномен виходить за межі осі «приватне життя – свобода слова», що говорить про можливість розглядати право на анонімність як комплексне явище або як суб'єктивне право в широкому сенсі.

Аналіз наукової літератури дозволяє виділити, у свою чергу, два підходи до розуміння права на анонімність у широкому значенні. Згідно з першим підходом, право на анонімність розуміється як комплексне суб'єктивне право, що формується, що об'єднує в собі право на захист персональних даних, право на приватне життя і право на свободу слова [22]. Ця думка відрізняється від вузького розуміння права на анонімність тим, що поширює його одночасно як на сферу приватного життя, так і на сферу комунікації.

Другий підхід до визначення права на анонімність у широкому значенні передбачає, що через комплексний характер досліджуваного суб'єктивного права складно говорити про його однозначний зв'язок з якимось конкретним правом людини, оскільки право на анонімність може забезпечувати досягнення різних цілей (починаючи від захисту персональних даних і до забезпечення права на життя) [23].

На наш погляд, право на анонімність слід трактувати у найширшому розумінні, оскільки застосування статусу «інкогніто» можливе не лише в рамках сфери міжособистісної комунікації чи захисту приватного життя. У сучасних умовах це суб'єктивне право є «синтетичним» правом людини в тому сенсі, що воно включає різні елементи інших прав і свобод, трансформуючи їх і інтегруючи в нове суб'єктивне право. Широке розуміння права на анонімність накладає певний відбиток на його зміст.

Так у літературі можна зустріти підхід, у межах якого зміст права на анонімність є сукупністю наступних правочинів індивіда:

- 1) право приймати рішення приховати свою особу від третіх осіб;
- 2) право вибирати суб'єктів, які мають право знати справжню особу людини;
- 3) право на збереження особистості в таємниці.

Ця точка зору, як видається, потребує деякого коригування. Змістовний аспект права на анонімність повинен включати такі елементи:

- 1) право особи самостійно приховувати свою особистість, створювати псевдоособистість або клопотати про приховування особистості;
- 2) право особи вимагати встановлення розумного порядку розкриття особистості та брати участь у процесі розкриття особистості або
- 3) право вимагати надання матеріальних та процесуальних гарантій забезпечення таємниці особистості.

Проте право на анонімність перестало бути абсолютним суб'єктивним правом, тому як четвертий елемент його змісту, на нашу думку, слід розглядати обов'язок індивіда не використовувати анонімність у протиправних цілях. У разі порушення цього обов'язку у державних органів виникає право деанонімізувати особу, яка зловживала можливістю використання статусу «інкогніто».

Висновки. Узагальнюючи викладене, доцільно сформулювати такі підсумкові положення, які відображають основні результати проведеного дослідження та окреслюють ключові аспекти, що мають суттєве значення для розуміння правової природи та змісту права на анонімність у мережі Інтернет у контексті міжнародного права:

- 1) право про анонімність як суб'єктивне право зараз розвивається у межах «м'якого» міжнародного права;
- 2) право на анонімність може розумітися у вузькому та широкому значенні;
- 3) у межах вузького підходу право на анонімність може пов'язуватися з правом на приватне життя, правом на свободу слова або правом на захист персональних даних;
- 4) в рамках широкого підходу право на анонімність може розумітися як гібридне право, що включає право на свободу слова і право на захист персональних даних або ж як самостійне комплексне суб'єктивне право;
- 5) право на анонімність слід розуміти як «синтетичне» суб'єктивне право, що включає елементи різних прав людини;
- 6) з погляду змісту, право на анонімність включає в себе не тільки можливість використовувати кіберпростір як «інкогніто», а й обов'язок не порушувати права третіх осіб.

Список використаних джерел:

1. Ahmed S. Panopticism and totalitarian space // *Theory in action*. 2018. № 1. P. 1–16.
2. Right to Online Anonymity. URL: https://www.article19.org/data/files/medialibrary/38006/Anonymity_and_encryption_report_A5_final-web.pdf (дата звернення: 11.04.2025)
3. Hogan B. Pseudonyms and the Rise of the Real Name Web // *A Companion to New Media Dynamics* / ed. by J. Hartley, J. Burgess, A. Bruns. Chichester: Blackwell Publishing Ltd., 2012. P. 290–308.
4. European Court of Human Rights. *Delfi As v. Estonia* (GC) (appl. no. 64569/09), para. 148, judgment of 16 June 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-155105%22%5D%7D> (дата звернення: 11.04.2025).

5. Marx H.T. Identity and Anonymity: Some Conceptual Distinctions and Issues for Research // *Documenting Individual Identity: The Development of State Practices in The Modern World* / ed. By J. Caplan and J. Torpey. Princeton: Princeton University press, 2001. P. 316–318.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. ООН. Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 11.04.2025)
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи. Міжнародний документ. Протокол від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 11.04.2025)
8. American Convention on Human Rights. URL: <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm> (дата звернення: 11.04.2025)
9. Lanza E. Standards for a Free, Open and Inclusive Internet. Office of the Special Rapporteur for Freedom of Expression of the Inter-American Commission on Human Rights. Washington, 2016. С. 87, параграф 228. 89 с.
10. Рекомендації щодо прав людини для користувачів Інтернету, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 16 квітня 2014 р. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804ccfa2> (дата звернення: 11.04.2025)
11. European Court of Human Rights. Standard Verlagsgesellschaft MBH v. Austria (No. 3) (appl. no. 39378/15), para. 75, judgment of 7 December 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-213276%22%5D%7D> (дата звернення: 11.04.2025)
12. Benedik W., Kettmann M. Freedom of Expression and the Internet. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. С. 51. 307 с.
13. Kambourakis G. Anonymity and Closely Related Terms in the Cyberspace: An Analysis by Example // *Journal of Information Security and Applications*. 2014. № 19(1). С. 2–17.
14. Martin J.A., Fargo A.L. Anonymity as a Legal Right: Where and Why It Matters // *North Carolina Journal of Law and Technology*. 2015. Vol. 3. Issue 2. С. 311–374.
15. Qasir S. Anonymity in Cyberspace: Judicial and Legislative Regulations // *Fordham Law Review*. 2013. Vol. 81. Issue 6. С. 3651–3691.
16. European Court of Human Rights. Sanoma Uitgevers B.V. v. the Netherlands (GC) (appl. no. 38224/03), para. 89, judgment of 14 September 2010; Delfi AS v. Estonia (appl. no. 64569/09), para. 148, judgment of 10 October 2013; Bacher v. Norway (appl. no. 21272/12), para. 4, concurring opinion of Judge Tsotsoria; Benedik v. Slovenia (appl. no. 62357/14), para. 117, judgment of 24 April 2018; Odiervo v. France (appl. no. 42326/98), para. 44, judgment of 13 February 2003. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-213276%22%5D%7D> (дата звернення: 11.04.2025)
17. Inter-American Court of Human Rights. Norin Catrimán et al. (Leaders, Members and Activists of the Mapuche Indigenous People) v. Chile, para. 20, judgment of 29 May 2014.
18. Good Practices for the Protection of Witnesses in Criminal Proceedings Involving Organized Crime. United Nations Office on Drugs and Crime. New York: United Nations, 2008. 112 с.
19. CanadaSaferWitnessesProtectionProgramAct, 2013. URL: https://laws.justice.gc.ca/eng/AnnualStatutes/2013_29/page-1.html#h-2 (дата звернення: 11.04.2025)
20. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 11.04.2025)
21. European Court of Human Rights: Rules of the Court. Strasbourg: Council of Europe, 2023. С. 27.
22. Маріц Д. Право на анонімність як невід'ємне право людини // *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 160–164.
23. Володовська В., Дворовий М. Права людини онлайн: Порядок денний для України. Київ: ГО «Лабораторія цифрової безпеки», 2019. 56 с.